

Muistiliitto ry

Toteutuuko tahtoni tulevaisuudessa?

Oikeudellisen ennakkoinnin asiakirjat
tulevaisuuden suunnittelun apuvälineinä

Savonlinna 5.9.2019

Anna Valkeajoki, juridinen asiantuntija

Arjen asiamies -hanke

Arjen asiamies –hanke / Muistiliitto

Mitä tavoitellaan?

- Muistiyhdistysten kehittäminen ja vahvistaminen toimimaan entistä vahvemmin muistisairaiden ihmisten oikeuksien puolestapuhujina.
- Ennakoivan oikeuden toimintamallien juurruttaminen muistiyhdistyksiin.
- Muistisairaalle henkilölle lainsäädännön takaaman turvallisen ja arvokkaan, omannäköisen elämän turvaaminen.

Mitä hankkeessa tehdään?

- Oikeudellista valmennusta kaikille muistiyhdistyksille
- Opas- ja esitemateriaalia sekä yhdistyksille että muistiperheille
- Koulutuksellisia tilaisuuksia muistiyhdistyksille
- Muut yleisötilaisuudet, messut yms.
- Verkkomateriaalia

Minkälaisia tuloksia ja vaikutuksia odotetaan?

- Yhdistyksissä voidaan entistä paremmin valvoa muistisairaan ja hänen läheisensä oikeuksien toteutumista – yhdistysten rooli vahvistuu
- Oikeudellinen osaaminen ja ennakointi on tullut osaksi yhdistysten toimintaa
- Muistisairaat ja heidän läheisensä ovat tietoisia palvelujärjestelmästä ja lainsäädännöstä ja toimivat ennakoiden
- Muistisairaiden ja heidän omaisten **osallisuus ja toimijuus vahvistuu**, oman elämänhallinnan tunne vahvistuu

Aiheitamme tänään:

- Mitä on oikeudellinen ennakointi?
- Edunvalvontavaltuutus
- Edunvalvonta
- Valtakirja ja tilijärjestelyt
- Hoitotahto
- Itsemääräämisoikeus

Mitä on oikeudellinen ennakkointi?

- Oikeudellisen ennakkoinnin tarkoituksena on ennakoida tilannetta, jossa ei itse pysty kertomaan mielipidettään asioidensa hoidosta tai omasta hoidostaan
 - Oikeudellisen ennakkoinnin asiakirjojen avulla voi etukäteen kertoa oman tahtonsa ja järjestää asioidensa hoito
 - ➔ Ennakollista itsemääräämisoikeuden käyttämistä!
- Oikeudellinen ennakkointi auttaa myös läheisiä ja hoitohenkilökuntaa, kun he tietävät, miten hoito ja esim. taloudelliset asiat halutaan järjestettävän

Mitä on oikeudellinen ennakointi?

- Tärkeintä on, että ennakoiva asiakirja...
 - 1) tehdään ymmärryskykyisenä
 - 2) vastaa omaa tahtoa
 - 3) noudattaa (mahdollisia) muotomääräyksiä
- Ennakointiasiakirjojen laatimisen lisäksi asioiden hoidosta on myös syytä keskustella etukäteen niiden henkilöiden kanssa, joille vastuu siirtyy; läheisillä ei välttämättä ole oikea käsitys siitä, mikä oma tahto on!

Mitä on oikeudellinen ennakkointi?

- Oikeudellisen ennakkoinnin asiakirjoja ovat mm.
 - ☐ edunvalvontavaltuutus
 - ☐ hoitotahto
 - ☐ valtakirja (ns. tavallinen valtakirja)
 - ☐ myös tilijärjestelyt ovat oikeudellista ennakkointia
 - ☐ kuoleman jälkeiset: testamentti ja hautaustoiveet

Oikeudellinen ennakointi taloudellisissa asioissa

- Oikea järjestely riippuu omasta tilanteesta ja siitä, millaisia asioita on tarpeen hoitaa:
 - Millaista omaisuutta on? Kiinteistöt, metsät, sijoitukset?
 - Millaiset asiat tarvitsevat aktiivisempaa huolehtimista? Oma yritys, sijoituksia, maatila?
 - Millaisia asiakirjoja hyväksytään esim. pankissa?

Edunvalvontavaltuutus

- Laki edunvalvontavaltuutuksesta
- Valtakirja, joka tehdään terveenä tulevaisuutta varten, ja joka astuu voimaan vasta, kun valtuuttaja ei enää pysty huolehtimaan asioistaan
 - Voimaantulo edellyttää maistraatin vahvistamista
 - Mahdollistaa ennakollisen asioiden hoidon järjestämisen kuten itse haluaa

Edunvalvontavaltuutus

- Eri asia kuin edunvalvonta!
 - Huom: edunvalvoja vs. edunvalvontavaltuutettu
- ”Tavalliseen” valtakirjaan verrattuna enemmän valvontaa turvaamassa valtuuttajan etua
 - Mutta kevyempi asioiden hoidon tapa kuin edunvalvonta

Edunvalvontavaltuutuksen laatiminen

- Edunvalvontavaltuutus on valtuuttajan oma tahdonilmaisu: toisen puolesta ei voi tehdä tai muuttaa edunvalvontavaltuutusta!
- Laissa on asetettu muotomääräykset, joiden tulee täyttyä, muuten edunvalvontavaltuutus ei ole pätevä
 - Kirjallinen, allekirjoitus, todistaminen
 - Valtuuttaja ja valtuutettu, valtuuttamistarkoitus, voimaantuloehto

Edunvalvontavaltuutuksen laatiminen

- Edunvalvontavaltuutuksen voi peruuttaa (jos ymmärtää asian merkityksen)
- Valtuutusta voi myös muuttaa
 - samat muotovaatimukset kuin alkuperäisessä valtuutuksessa
- Huom! Myös vahvistettu edunvalvontavaltuutus voidaan tietyin edellytyksin peruuttaa

Edunvalvontavaltuutuksen sisältö

- Yksi tai useampi valtuutettu, lisäksi mahdolliset toissijaiset valtuutetut ja varavaltuutetut (huom. näiden ero!)
- Valtuutuksen voi lain raameissa räätälöidä sopimaan juuri omien asioiden hoitoon
 - Valtuutetun tehtävänä voi olla huolehtia taloudellisista ja/tai henkilöä koskevista asioista; tehtäviä voi myös jakaa
 - Valtuutus voi sisältää yksityiskohtaisiakin ohjeita siitä, miten asioita tulisi hoitaa

Edunvalvontavaltuutuksen sisältö

- Valtuutuksessa voi lain "lähtötilanteesta" poiketen esim.:
 - Asettaa valtuutetulle säännöllisen tilintekovelvollisuuden
 - Asettaa tietyt oikeustoimet luvanvaraisiksi
 - Antaa oikeuden antaa lahja
 - Antaa oikeuden kiinteistön luovutukseen

Edunvalvontavaltuutuksen todistaminen

- Valtuuttajan on kahden todistajan samanaikaisesti läsnä ollessa allekirjoitettava valtakirja tai tunnustettava siinä oleva allekirjoitus
- Todistajien tulee tuntea valtuuttaja, sillä he todistavat myös tämän ymmärryskyvystä tilanteessa
 - Esim. hoitohenkilökuntaa on usein kielletty toimimasta todistajana

Edunvalvontavaltuutuksen todistaminen

- Edunvalvontavaltuutuksen sisältöä ei tarvitse näyttää todistajille, mutta heidän tulee tietää todistavansa edunvalvontavaltakirjaa
- Todistajien oltava täysi-ikäisiä, kykeneviä ymmärtämään todistuksen merkitys ja esteettömiä
 - Mm. valtuuttajan ja valtuutetun lähisukulaiset (lähtökohtaisesti myös näiden puoliset) ovat esteellisiä todistamaan
 - Kaavio esteellisistä todistajista

Edunvalvontavaltuutus

- Laatumiseen on hyvä käyttää aikaa ja asiantuntijaa
 - Mihin kaikkeen haluaa antaa valtuutuksen ja kenelle?
 - 'Sudenkuoppia' esim.
 - ❖ esteelliset todistajat
 - ❖ voimaantuloehdon puuttuminen
 - ❖ tekeminen terveydentilaan/sairauteen nähden liian myöhään
- Valtuutus on tärkeää säilyttää paikassa, josta sen varmasti löytää kun sitä tarvitaan
 - Valmis valtuutus voidaan esim. antaa valtuutetulle säilytettäväksi

Edunvalvontavaltuutuksen vahvistaminen

- Kun valtuutusta on tarpeen alkaa käyttää, valtuutettu pyytää että maistraatti vahvistaa valtuutuksen
 - Hakemukseen liitettävä alkuperäinen valtuutus ja lääkärinlausunto siitä, että valtuuttaja on tullut kykenemättömäksi hoitamaan asioitaan
- Maistraatti toteaa selvityksen perusteella, että valtuuttaja on tullut kykenemättömäksi hoitamaan asioitaan, ja antaa vahvistamisesta päätöksen

Lääkärinlausuntopohjat

- Lääkärinlausunto edunvalvontavaltuutuksen vahvistamista koskevassa asiassa
- Lääkärinlausunto edunvalvonta-asiassa
(holhoustoimilain mukaisissa asioissa)
- Lääkärinlausunto kyvystä tehdä oikeustoimi
(esim. edunvalvontavaltuutuksen laadinta)
- Edellä mainitut lomakkeet ovat lääkäreiden haettavissa Terveysportti-nimisestä palvelusta

Holhousasioiden rekisteri

- Tiedot sekä vahvistetusta edunvalvontavaltuutuksesta että voimassaolevasta edunvalvonnasta merkitään julkiseen holhousasioiden rekisteriin
 - Tiedon siitä, onko jollakulla edunvalvontavaltuutettu tai edunvalvoja, saa esimerkiksi soittamalla maistraattiin
 - Huom! Vireillä olevat asiat ovat salassa pidettäviä, ja niistä ei voi saada tietoa

Edunvalvontavaltuutetun toiminta

- Tehtävän aluksi edunvalvontavaltuutetun on tehtävä omaisuusluettelo maistraatille
- Tämän jälkeen pidettävä itse kirjaa taloudellisissa asioissa valtuuttajan varoista ja veloista ja tilikauden tapahtumista
 - Muissa asioissa pidettävä kirjaa niistä toimenpiteistä, joihin on valtuuttajan puolesta ryhtynyt

Edunvalvontavaltuutetun toiminta

- Valtuutetulla ei ole vuosittaista/säännöllistä tilintekovelvollisuutta, ellei valtuuttaja ole sellaista erikseen määrännyt edunvalvontavaltakirjassa
 - Tilin voi määrätä tehtäväksi maistraatin sijasta esimerkiksi läheiselle
- Päätöstili on annettava valtuuttajalle/tämän oikeudenomistajille valtuutuksen lakattua olemasta voimassa

Edunvalvontavaltuutetun toiminta

- Edunvalvontavaltuutetun tulee tunnollisesti pitää huolta valtuuttajan oikeuksista ja edistää hänen parastaan
 - Maistraatti toimii valvontaviranomaisena
 - Voi pyytää valtuutettua antamaan tilin tehtävän hoitamisesta, vaikkei tästä olisi mainintaa edunvalvontavaltuutuksessa
 - Voi hakea edunvalvojan määräämistä käräjäoikeudelta
- ➔ jos määrätään, valtuutetun tehtävä lakkaa siltä osin kuin edunvalvoja hoitaa valtuuttajan asioita

Edunvalvontavaltuutetun toiminta

- Jos edunvalvontavaltuutettu on esteellinen jossakin tilanteessa (eikä esteetöntä varavaltuutettua ole nimetty), tai hänellä ei ole toimivaltaa tehdä toimenpidettä
 - ➔ yhteys maistraattiin, edunvalvojan hakeminen ko. asiaa varten
 - esim. kiinteistön luovutus, johon ei nimenomaista valtuutusta

Edunvalvontavaltuutus vahvistettu –miten toimin?

- **Ilmoita:**

- Pankkiin/pankkeihin
 - Sovi tilien käyttöoikeudet
 - Asioidenhoitotili
 - Käyttövaratili
- Eläkelaitokseen
 - Asioidenhoitaja + tilinumero
- Kelaan
 - Asioidenhoitaja + tilinumero

- **Selvitä:**

- Omaisuus ja velat
- Tulot ja juoksevat menot
- Käyttövaratarve ja mahdolliset hankinnat
- Tuet ja palvelut

- **Tee:**

- [Omaisuusluettelo](#) maistraatille 3 kk:ssa tehtävän alkamisesta
- [Osoitteenmuutos](#) Postille valtuutetun tehtäviin kuuluvien asioiden osalta

Tee ennen kuin on myöhäistä!

- Edunvalvontavaltuutuksen tekeminen on suositeltavaa jokaiselle täysi-ikäiselle
 - Asioiden hoitaminen on helpompaa ja yksinkertaisempaa edunvalvontavaltuutettuna kuin edunvalvojana
 - Edunvalvontavaltuutuksella voi järjestellä asioiden hoitoa haluamallaan tavalla
- Edunvalvontavaltakirjaan ei olemassa vakiopohjaa/mallipohjaa, joka sopisi kaikille
 - Muistiliitolla ei ole tästä syystä omaa mallipohjaa
 - [Suomen Muistiasiantuntijoiden opasta](#) voi käyttää apuna

Käytä asiantuntija-apua!

- Suositellaan käyttämään asiantuntijaa:
 - 1) Muotovirheiden riskit vähenevät
 - 2) Mahdolliset muut (esim. vero) seuraamukset tietoon
 - 3) Kaikki tarvittava tulee varmasti määrättyä
 - 4) Pieni kuluerä mahdollisiin myöhempisiin kuluihin verrattuna

Edunvalvonta

- Laki holhoustoimesta (holhoustoimilaki)
- Jos vapaaehtoisuuteen perustuvat järjestelyt eivät riitä turvaamaan henkilön etua, voidaan määrätä edunvalvoja
 - Päätöksen tekee maistraatti tai käräjäoikeus
- Viimesijainen keino
 - taustalla mm. itsemääräämisoikeuden ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen periaate, lievimmän riittävän keinon periaate

Edunvalvonta

- Edunvalvojana voi olla läheinen tai yleinen edunvalvoja
- Edunvalvojan määrääminen ei vielä tee kenestäkään oikeustoimikelvotonta!
 - Toimintakelpoisuuden rajoittaminen, vajaavaltaiseksi julistaminen

Oikeustoimikelpoisuudesta

- Täysi-ikäinen henkilö on lähtökohtaisesti oikeustoimikelpoinen, eli kykenevä tekemään itseään sitovia oikeustoimia, vaikka hänellä olisi esim. muistisairaus
 - tavaroiden ja palveluiden ostaminen ja myyminen
 - asunnon vuokraaminen
 - muut sopimukset

Oikeustoimikelpoisuudesta

- Tuomioistuin voi päätöksellään rajoittaa henkilön oikeustoimikelpoisuutta tai julistaa hänet vajaavaltaiseksi
 - Viimesijainen keino; ei puututa itsemääräämisoikeuteen ellei välttämätöntä!
 - Käytännössä myös edunvalvontavaltuutuksen vahvistaminen ja edunvalvojan määrääminen vaikuttavat itsemääräämisoikeuteen
- Tietyin edellytyksin on myös mahdollista julistaa jo tehty oikeustoimi pätemättömäksi

Edunvalvoja vs. edunvalvontavaltuutettu

- Edunvalvojalla on vuosittainen tilintekovelvollisuus maistraatille
- Edunvalvoja ei saa koskaan lahjoittaa päämiehensä omaisuutta
- Edunvalvoja tarvitsee maistraatin luvan esim. kiinteistön myymiseen
- Edunvalvoja ilmoittaa pankille, kuka saa nostaa päämiehen tililtä rahaa
 - Voi estää päämiestään nostamasta rahaa tililtä, eli käytännössä rajata tämän mahdollisuutta käyttää omaisuuttaan

Ilmoitus edunvalvonnan tarpeessa olevasta henkilöstä

- Kenellä tahansa on oikeus tehdä salassapitovelvollisuuden estämättä ilmoitus holhousviranomaisille henkilöstä, joka on ilmeisesti edunvalvonnan tarpeessa (holhoustoimilaki 91 §)

Ilmoitus sosiaalihuollon tarpeessa olevasta henkilöstä

- Tietyillä henkilöillä on velvollisuus ohjata sosiaalihuollon tarpeessa ilmeisesti oleva henkilö kunnalliseen sosiaalihuoltoon tai tehdä ilmoitus itse
 - terveydenhuollon ammattihenkilö, kunnan sosiaalityöntekijä, Kelan työntekijä, poliisi, pelastuslaitoksen työntekijä...
- Muilla henkilöillä oikeus salassapitovelvollisuuden estämättä tehdä vastaava ilmoitus kunnalliseen sosiaalihuoltoon

Valtakirja

- "Tavallinen valtakirja"
 - Oikeustoimilaki sääntelee
- Kuka tahansa voi antaa toiselle valtakirjan
 - Oikeuttaa toimimaan toisen henkilön puolesta, tekemään valtuuttajaa sitovia oikeustoimia ym. valtakirjan määrittelemissä asioissa
- Yleinen tai yksittäistä asiaa varten annettu
 - Tietyissä tilanteissa saatetaan vaatia erityistä yksilöintiä; esim. asiointi pankin ja vakuutusyhtiön kanssa, kiinteistön myynti

Valtakirja

- Kevyt tapa hoitaa asioita, kelpaa usein varsin pitkään esim. laskujen maksuun
- Käyttö perustuu ajatukseen, että valtakirjan antaja kykenee valvomaan sen käyttöä
 - Jos pankki epäilee valtuuttajan olevan kyvytön valvomaan valtuutetun toimintaa esim. muistisairauden takia, ei se välttämättä enää hyväksy valtakirjaa

Tilijärjestelyt

- Sovitaan pankin kanssa tilien käyttöoikeudesta
- Tulee tehdä, kun (vielä) ymmärtää asian merkityksen
- 'Pankin tulee tuntea asiakkaansa'
 - Ei välttämättä onnistu valtakirjalla, vaan edellyttää käyntiä pankin konttorissa tai vähintäänkin asiointia verkkopankissa
- Henkilökohtaisia verkkopankkitunnuksia ei saa luovuttaa toiselle henkilölle!

Tilijärjestelyt

- Vaihtoehtoja mm.:
 - Oma henkilökohtainen tili, johon toisella käyttöoikeus (oikeus maksaa laskuja, oikeus nostaa käteistä...)
 - Yhteinen tili toisen kanssa
 - Ja / tai -tilien ero
 - Huom! Varat tilinomistajien yhteisiä

Taloudellisista asioista hoitoon ja hoivaan

Hoitotahto

- Ennakollinen tahdonilmaus omasta hoidosta (ja hoivasta)
 - Sen varalta, ettei jossakin tilanteessa pysty itse ilmaisemaan tahtoaan
- Hoitotahtoa koskevat lain säännökset löytyvät tällä hetkellä potilaslain 6 ja 8 § :stä
 - HUOM! potilaslakia sovelletaan terveydenhuollossa
 - ➔ hoitotahto sitoo kaikessa terveydenhuollossa (siltä osin kuin on kyse sitovista tahdonilmauksista); muilta osin hoitotahto on toiveluonteinen

Hoitotahtdon laatiminen

- Sekä suullinen että kirjallinen hoitotahto on pätevä
 - Suullisesti hoitohenkilökunnalle ilmaistu hoitotahto kirjataan potilasasiakirjoihin
- Hoitotahtoa laatiessa tulee ymmärtää sen sisältö ja merkitys
 - Muistisairausdiagnoosi itsessään tai esim. edunvalvojan määrääminen ei automaattisesti tarkoita kyvyttömyyttä päättää hoidostaan
 - Henkilö saattaa voida tehdä hoitoaan koskevia päätöksiä, vaikka ei kykenisi tekemään päätöksiä esim. taloudellisista asioistaan

Hoitotahdon sisältö

- Hoitotahto voi sisältää sekä sitovia että toiveluonteisia tahdonilmaisuja:
 - Kielto antaa tietynlaista terveydenhoitoa (esim. elvytys)
 - Lupa antaa omaa hoitoa koskevia tietoja muille, sijaispäättöksentekijän nimeäminen
 - Tarkemmat toiveet oman hoidon ja huolenpidon järjestämisestä, tiedot omista elämäntavoista ja -arvoista
 - Toiveet esim. oman varallisuuden käytöstä hoitokustannuksiin

Sijaispäättäjä

- Potilaslain 6.2 §:ssä luetellaan **laillinen edustaja**, **lähiomainen** tai **muu läheinen** päätöksentekoon osallistuvina tahoina, jos täysi-ikäinen potilas ei pysty päättämään hoidostaan.
- Mikä näiden etusijajärjestys on?

Sijaispäättäjä

1. Potilaan nimeämä läheinen

- hoitotahdossa
- edunvalvontavaltuutuksessa edunvalvontavaltuutettu hoidollisiin asioihin

➡ Terveystenhoitovaltuutus

2. Jos on määrätty edunvalvoja nimenomaan **hoidollisiin asioihin**, on edunvalvoja kuitenkin etusijalla.

Sijaispäättäjä

3. Jos ei ole nimettyä läheistä, vahvistettu edunvalvontavaltuutettua tai määrätty edunvalvojaa, lähiomainen osallistuu päätöksentekoon.

Mikäli em. tahojen mielipiteet ja käsitykset ovat ristiriitaiset, eikä selvyyttä potilaan mahdollisesta tahdosta saada heidän kauttaan selville, on lääkärin hoidettava potilasta tavalla, joka parhaiten vastaa **potilaan henkilökohtaista etua**.

Mistä hoitotahto löytyy?

- Hoitotahto on tärkeä saattaa hoitohenkilökunnan ja/tai läheisten tietoon, jotta se on käytettävissä silloin, kun sitä tarvitaan, esim.
 - tallentaminen Omakanta-palveluun
 - kertominen hoitohenkilökunnalle ja merkintä potilasasiakirjoihin
 - tieto läheiselle
 - hoitotahtokortti lompakossa
- Hoitotahdon voi myös peruuttaa niin halutessaan
 - Tieto peruutuksesta tulee huolehtia potilasasiakirjamerkintöihin ja/tai Omakantaan, jos hoitotahto on aikanaan tallennettu niihin

Hoitotahto oman tahdon turvaajana

- Hoitotahto on hyvä tarkistaa ja päivittää aika ajoin, jotta se vastaa kulloisiakin elämänarvoja ja -tilannetta
- Pätevä hoitotahto ohittaa läheisen mielipiteen
 - Ellei esim. ole syytä epäillä, että henkilön tahto on sittemmin muuttunut (vanhat hoitotahdot, lääketiede kehittynyt)
- Henkilöä itseään on ensisijaisesti kuultava häntä koskevien hoitoratkaisujen tekemisessä niin kauan kuin hän kykenee...
 - ymmärtämään asian merkityksen
 - arvioimaan sen vaikutuksen omaan terveyteensä
 - antamaan informoidun ja vapaan suostumuksensa

Pari huomiota hoitotahtoon liittyen

- ❖ Yleisesti ottaen hoitotahto on ohjeena kroonisen, parantumattoman sairauden loppuvaihetta varten.
- ❖ Sitä ei ole tarkoitettu äkillisen sairauden hoitoon, josta ennusteen mukaan voi toipua.
- ❖ Oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaudenhoitoon tarkoittaa myös sitä, että potilaan kärsimyksiä pitkittävistä hoidoista luovutaan, vaikka hoitotahtoa ei olisikaan. Lääkärin arvio ja harkinta on ratkaiseva, vaikka sijaispäättäjä tai läheiset vaatisivat hoidon jatkamista.

Hoitotahtoon liittyviä tulkintaongelmia

- Miten määritellään itsenäinen ja toimintakykyinen elämä?
- Kuka asiaa tulkitsee?
- Vaikeuttako tällainen tulkinnanvaraisuus vain lääkärin työtä?
- Hoitotahdosta tulisi ilmetä mieluummin hoitolinja kuin yksittäiset hoitotoimenpiteet
 - ➔ Lääkäri arvioi tällöin hoitotahdon 'punaisen langan' ja valitsee parhaimmat hoidolliset toimenpiteet sen hetkisen lääketieteellisen tekniikan mukaisesti

Hoitotahto

- Muistiliitolla on [hoitotahtolomake](#), jota voi käyttää hoitotahdon tekemisen tukena
- Esimerkki lääkärin tekemästä hoitotahdosta: [Duodecim](#)
- Millainen on pätevä hoitotahto?
 - ["Ei saa elvyttää" -tatuointi ajoi lääkärit tukalaan tilanteeseen Miamissa – Voiko potilas kertoa tahtonsa tatuoinnilla Suomessa?](#)
(HS 2.12.2017, vaatii kirjautumisen)

Itsemääräämisoikeus

- Perusoikeus, ihmisoikeus
- Oikeus yksin päättää itseään koskevista asioista
 - Kompetenssi = kelpoisuus päättää omista asioista
 - Immunitetti = muut eivät saa päättää minun asioistani
- Eli esimerkiksi:
 - Missä asun, mitä syön, keitä tapaan
 - Saako minua elvyttää
 - Mihin käytän rahani
- Itsemääräämisoikeus koskettaa useaa eri elämän aluetta: säännellään eri puolilla lainsäädäntöä
 - Sosiaali- ja terveydenhuollon sääntely, kelpoisuus oikeustoimien tekemiseen, edunvalvonta...

Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen

- Itsemääräämisoikeuden rajoittamisen tulee **perustua lakiin**
 - Esim. sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö, holhoustoimilaki...
- Laissa tulisi selkeästi määrittää, kuka, miten ja millä edellytyksillä saa rajoittaa itsemääräämisoikeutta
- Lainsäädännössä omaksuttu **suojelun periaate** itsemääräämisoikeuden vastapainona
 - Itsemääräämisoikeutta voidaan rajoittaa henkilön suojaamiseksi hänen itsensä tai muiden aiheuttamilta oikeudenloukkauksilta

Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen

- **Ymmärryskyky** (ja päätöksentekokyky) on lainsäädännössä asetettu pääsääntöisesti edellytykseksi itsemääräämisoikeuden käyttämiselle
 - Mistä asiassa on kysymys, mikä on sen merkitys itselle
 - Mitkä ovat eri vaihtoehtojen seuraukset
 - Kyky tehdä näihin perustuva päätös
- **Muistisairaahan ihmisen itsemääräämisoikeuteen** pätevät lähtökohtaisesti samat säännöt kuin muidenkin kohdalla
 - Muistisairausdiagnoosi ei ole laissa säädetty peruste itsemääräämisoikeuden rajoittamiselle; ratkaisevaa on ymmärryskyky kussakin tilanteessa

Itsemääräämisoikeus sosiaalihuollossa

Sosiaalihuollon asiakaslaki, 8-9 §

- **Pääsääntö (8 §):** Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan.
 - Asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palveluidensa ja muiden toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen
 - Asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava ottaen ensisijaisesti huomioon asiakkaan etu.
- Asiakkaan oikeus saada selvitys eri toimenpidevaihtoehdoista (asiakaslaki 5 §)

Itsemääräämisoikeus sosiaalihuollossa

Sosiaalihuollon asiakaslaki, 8-9 §

- **Poikkeus (9 §):** Tilanne, jossa täysi-ikäinen asiakas ei sairaudesta, henkisen toimintakyvyn vajavuudesta tai muusta vastaavasta syystä johtuen pysty osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa tai sosiaalihuoltoonsa liittyvien muiden toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen tai ymmärtämään ehdotettuja ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia
- Asiakkaan tahtoa tulee selvittää yhteistyössä hänen laillisen edustajansa, omaisensa tai muun läheisen henkilön kanssa
 - Kuullaan mahdollisuuksien mukaan sekä asiakasta että edustajaa/omaista tai läheistä
- Yksilön suojaamisen periaate, asiakkaan etu

Itsemääräämisoikeus terveydenhuollossa

Potilaslaki, 6 ja 8 §

- **Pääsääntö (6 § 1 mom):** Potilasta on **hoidettava yhteisymmärryksessä** hänen kanssaan
 - Potilaan suostumus on hoidon luvallisuuden edellytys
 - Potilaalla on myös oikeus kieltäytyä hänelle suunnitellusta tai jo aloitetusta hoidosta:
 - Tällöin häntä on hoidettava mahdollisuuksien mukaan muulla lääketieteellisesti hyväksyttävällä tavalla
 - HUOM: Potilaan tahdosta riippumattomasta hoidosta säädetään erikseen
- Potilaan tiedonsaantioikeus (potilaslaki 5 §) tukee päätöksentekoa

Itsemääräämisoikeus terveydenhuollossa

Potilaslaki, 6 ja 8 §

- **Poikkeus 1 (6 § 2-3 mom):** Kun täysi-ikäinen potilas on **tosiasiallisesti kykenemätön käyttämään itsemääräämisoikeuttaan**
 - ➔ ennen tärkeän hoitopäätöksen tekemistä kuullaan potilaan laillista edustajaa, lähiomaista tai muuta läheistä sen selvittämiseksi, **millainen hoito parhaiten vastaisi potilaan tahtoa**
 - ➔ Läheisiä kuullaan potilaan tahdon selvittämiseksi, "oletettu terve tahto"

Itsemääräämisoikeus terveydenhuollossa

Potilaslaki, 6 ja 8 §

- Suostumuksen hoitoon antaa laillinen edustaja tai läheinen
 - Näiden otettava huomioon potilaan aiemmin ilmaisema tahto tai, jos sitä ei ole, tämän henkilökohtainen etu
 - Jos hoito tai toimenpide kielletään, potilasta hoidettava muulla lääketieteellisesti hyväksyttävällä tavalla yhteisymmärryksessä edustajan/läheisen kanssa
 - HUOM: edustaja/läheinen ei voi kieltää potilaan henkeä tai terveyttä uhkaavan vaaran torjumiseksi annettavaa tarpeellista hoitoa
- Jos potilaan tahdosta ei saada selvitystä tai laillisen edustajan ja läheisten näkemykset eroavat toisistaan, potilasta on hoidettava tavalla, jota voidaan pitää hänen henkilökohtaisen etunsa mukaisena.

Itsemääräämisoikeus terveydenhuollossa

Potilaslaki, 6 ja 8 §

- **Poikkeus 2: kiireellinen hoito (8 §)**
 - Potilaan henkeä tai terveyttä uhkaavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen hoito on annettava, vaikka potilaan tahdosta ei voisi saada selvitystä
 - MUTTA: Ei vastoin potilaan aiempaa vakaata ja pätevää tahdonilmaisua (= hoitotahtoa)

EOAM 2540/2015, 25.5.2016

Potilaan itsemääräämisoikeus

- ALS-tautia sairastavan potilaan sairaus on ”vaikeassa vaiheessa”. Hänen nielemisensä on vaikeutunut ja aspiraation merkkejä on jatkuvasti. Potilaalla on hoitotahto, jonka mukaan hän ei halua PEG-ravitsemusta, suonensisäisiä hoitoja eikä hengityksen tukemista. Hänellä on myös DNR-päätös.
- Potilas on toivonut, että hänelle annettavia nesteitä ei sakeutettaisi. Hän on ilmoittanut hyväksyvänsä seurauksena sen, että hän voi saada keuhkokuumeen. Potilaalle on kerrottu hänen oikeudestaan kieltäytyä hoidosta ja sakeutettujen nesteiden ottamisesta, ja tästä on hänen kanssaan keskusteltu. Potilaan puoliso on antanut potilaalle sakeuttamatonta nestettä tämän pyynnöstä.
- Kantelija (potilasta hoitava lääkäri) tiedusteli, voidaanko hoitohenkilökuntaa velvoittaa antamaan nesteitä aspiraatiosta huolimatta vai voiko tästä kieltäytyä.

➡ **Millaista hoitoa potilas voi vaatia?**

EOAM 2540/2015, 25.5.2016

- **Valvira:** Potilaalla on oikeus tehdä myös päätöksiä, jotka voivat vahingoittaa hänen omaa terveyttään tai henkeään, ja hänellä on oikeus kieltäytyä hänelle suunnitellusta tai jo aloitetusta hoidosta.
- Potilaalle tulisi kertoa myös aspiraatiotilanteesta ja siitä, mitä hän toivoo tällaisessa tilanteessa tehtävän.
- Potilasasiakirjoihin tulee kirjata tiedot tietojen antamisesta ja potilaan tahdonilmaisista.

EOAM 2540/2015, 25.5.2016

- **EOA:** ei voi ottaa kantaa yksittäistapauksen hoitoratkaisuihin, vaan hoidosta päättää lääkäri. Potilaalle annettavan hoidon tulee perustua lääketieteellisesti hyväksyttäviin perusteisiin. Potilaalla ei ole oikeutta saada mitä tahansa haluamaansa hoitoa, vaan hänelle annettavan hoidon tulee olla lääketieteellisesti perusteltua.
- "Valviran tavoin korostan tässä yhteydessä potilaan tiedonsaantioikeuden tärkeyttä. Korostan niin ikään velvollisuutta laatia potilasasiakirjoihin potilaan tiedonsaantia ja hoitoon liittyviä kannanottoja koskevat merkinnät."
- "Kantelun kaltaisessa tilanteessa on otettava muun muassa huomioon, kuinka kategorisesti potilas on ilmoittanut tahtonsa, kuinka suuri aspiraatoriski kyseisellä potilaalla kulloinkin on ja muut hoitoon liittyvät seikat."

Muistisairaahan ihmisen itsemääräämisoikeus ja päätöksenteko

- Muistisairausdiagnoosi ei johda itsemääräämisoikeuden menettämiseen!
- Muistisairausdiagnoosi ei tarkoita automaattisesti sitä, ettei saisi päättää omista asioistaan
 - Ratkaisevaa on tahdonilmaisua annettaessa ymmärryskyky asian merkityksestä ja valinnan seurauksista

Muistisairaahan ihmisen itsemääräämisoikeus ja päätöksenteko

- Muistisairaahan ihmisen kuuleminen on aina ensisijainen tapa selvittää hänen tahtonsa; kuulemista ei saa kategorisesti ohittaa
 - Läheisiä/edustajaa kuullaan vasta, jos muistisairaahan ihmisen on todettu olevan kykenemätön tekemään hoitoaan koskeva päätös kyseisessä asiassa
- Tuettu päätöksenteko
 - Alentunut ymmärryskyky / päätöksentekokyky
 - Huomioon näkemykset ja mielipiteet itseä koskevista päätöksistä
 - Päätöksenteko läheisten aktiivisella tuella

Muistisairaahan ihmisen itsemääräämisoikeus ja päätöksenteko

- Itsemääräämisoikeus ei tarkoita, että ihmisen saa jättää heitteille...
 - Esim. henkilö, joka kieltäytyy syömästä ja juomasta tai ottamasta lääkkeitään, mutta ei ymmärrä mitä tästä voi seurata
 - Aina täytyy arvioida henkilön ymmärrys- ja päätöksentekokyky!
- ...mutta muistisairaskin saa tehdä itselleen haitallisia tai muiden mielestä ”kummallisia” päätöksiä, jos hän ymmärtää niiden merkityksen ja seuraukset
- Ymmärryskyvyn arviointi ei aina ole helppoa; vaatii lääketieteellistä asiantuntemusta

Muistisairaahan ihmisen itsemääräämisoikeus ja päätöksenteko

- Muistisairaahan ihmisen muuttuvat arvot, esimerkkejä:
 - Koko elämänsä sianlihasta pidättäytynyt haluaakin maistaa aamiaisella pekonia, pitää siitä ja haluaa sitä jatkossakin aamupalakseen.
 - Kirkkoon kuulumaton, uskonnoton haluaa osallistua hartaushetkiin ja silmin nähden nauttii virsien laulamisesta.
 - Täysraittiina elämänsä elänyt haluaa sunnuntaisin pihvin ja lasillisen ranskalaista punaviiniä.

Itsemääräämisoikeuslainsäädäntö

- ”Uusi asiakas- ja potilaslaki” valmisteltavana STM:ssä
- Uudella lainsäädännöllä pyritään kattavampaan sääntelyyn ja asiakkaiden ja potilaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen
- Lakia on valmisteltu kahdella edellisellä hallituskaudella ja myös Muistiliitto ollut mukana työryhmässä, joka valmisteli lakia 2017-2018 STM:n johdolla
- Lainsäädäntö saatava voimaan tällä hallituskaudella

Itsemääräämisoikeuslainsäädäntö

- Kesällä 2018 lausuntokierroksella olleessa lakiluonnoksessa...
 - 1) hyvää/säilytettävää muun muassa:
 - Tarkentavia säännöksiä hoitotahdosta: mitä voi sitovasti päättää, mikä on toiveluonteista?
 - Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön velvoite ohjata tekemään hoitotahto ja edunvalvontavaltuus
 - Säännöksiä päätöksenteon tukemisesta
 - Tarkat säännökset siitä, miten ja millä edellytyksillä itsemääräämisoikeutta saa rajoittaa sosiaali- ja terveydenhuollossa
 - 2) huolta aiheuttivat muun muassa:
 - Yhdenvertaisuus (sen puute) muistisairaiden ja muiden välillä
 - Valvonnan ja muutoksenhaun tosiasiallinen toteutuminen rajoitustoimenpiteisiin liittyen

Kysymyksiä, kommentteja?

Kiitos!

anna.valkeajoki@muistiliitto.fi